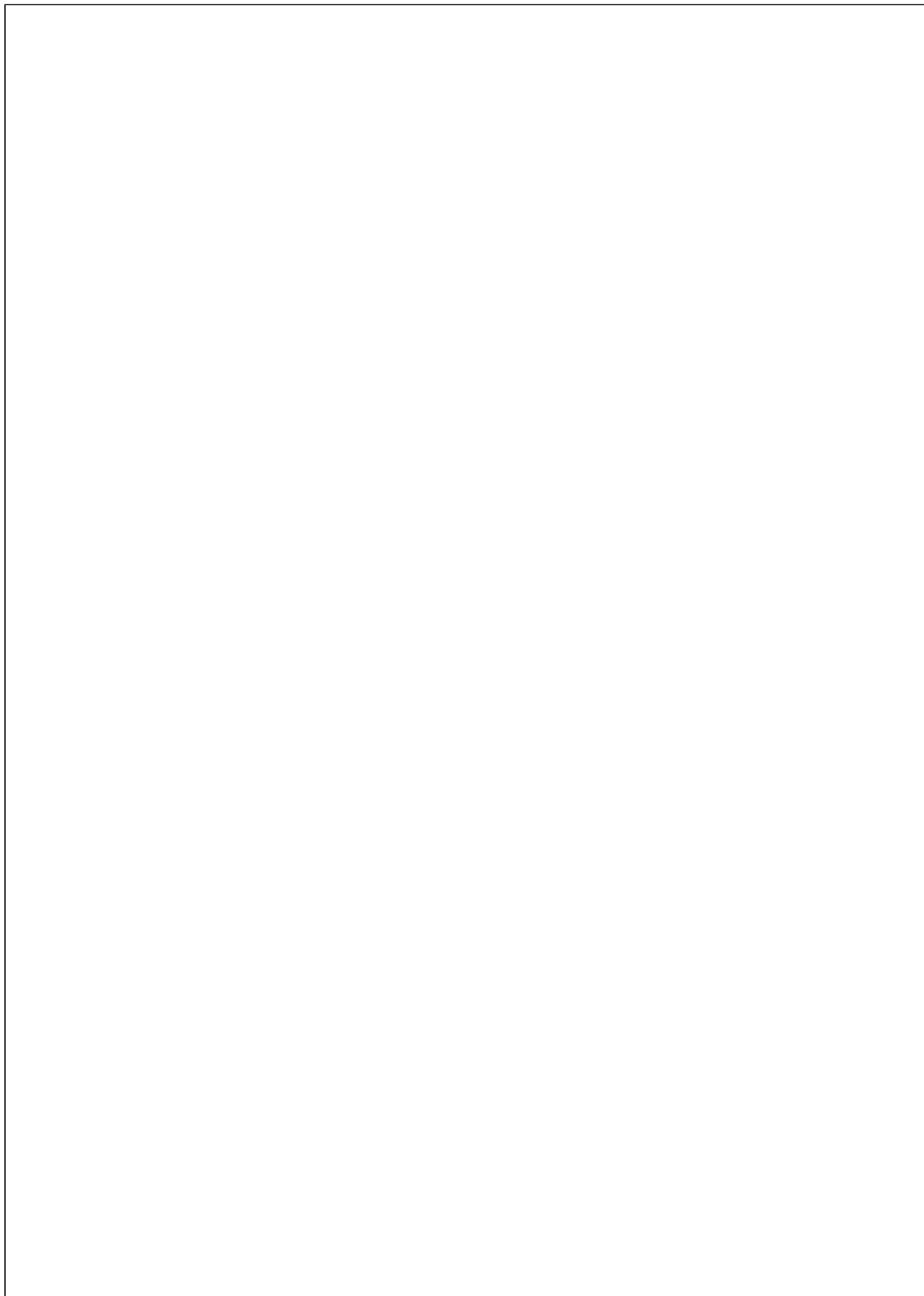

Instytut Pamięci Narodowej - Kraków

<https://krakow.ipn.gov.pl/pl4/nauka-i-edukacja/edukacja-1/przystanek-historia/249441,Pamiatka-z-procesu-brzeskiego-w-zasobie-archiwalnym-Oddzialu-IPN-w-Krakowie.html>
26.10.2026, 10:39

[Następny](#)

[Powrót](#)

Pamiętka z procesu brzeskiego w zasobie archiwalnym Oddziału IPN w Krakowie

„Potęgi Państwa i jego przyszłości nie zabezpieczy żaden, choćby największy geniusz – uczynić to może cały świadomy swych praw i obowiązków Naród”. W taki sposób swoją mowę obrończą przed Sądem Okręgowym w Warszawie zakończył Wincenty Witos, były trzykrotny premier Rzeczypospolitej Polskiej, który 95 lat temu, wraz z innymi politykami opozycji antysanacyjnej, zasiadł na ławie oskarżonych w politycznym procesie sądowym (tzw. procesie brzeskim).

26.10.2026

Dla wszystkich było jasne, że słowa Witosa odnoszą się wprost do przywódcy obozu sanacyjnego marszałka Józefa Piłsudskiego.

Dzięki rodzinie mecenasa Stanisława Mierzwę, który był jednym z najbliższych współpracowników Wincentego Witosa, w 2026 r. do zasobu archiwalnego Oddziału IPN w Krakowie trafiła wyjątkowa pamiętka z procesu brzeskiego. Jest to kartka pocztowa zawierająca podpisy wszystkich jedenastu polityków, którzy zasiedli wówczas na ławie oskarżonych.

Wincenty Witos i jego adw. Stanisław Szurlej w drodze na jedną z rozpraw procesu brzeskiego w Sądzie Okręgowym w Warszawie (źródło: NAC)

Przed sądem zeznaje Mieczysław Mastek (PPS). W tle widoczna ława oskarżonych procesu brzeskiego z widocznymi m.in. Wincentym Witosem i Władysławem Kiernikiem z PSL „Piast” (źródło: NAC)

 Telegram		№ 85 Przewód 1002-SI
= prezes witos sad okręgowy miodowa warszawa = <i>US</i>		
Przyjęto dn. <i>14/12</i> 193 <i>1</i> godz. <i>13</i> min. <i>16</i> z <i>W</i> Podpis <i>Witos</i>		Uwagi służbowe:
Urząd TELEGRAFICZNY w WARSZAWIE ul. FREDRY 3		
70/14 krakow 1 582/2 18 14/12 12 30 dn. / godz. min.		
prezesowi rządu obrony narodowej składa hołd zjazd hallerczyków ziemi krakowskiej = prezes gromczakiewicz = witos miodowa sad okręgowy warszawa =+		
PRACUJ WYDAJNIE, OSZCZĘDZAJ I KUPUJ WYROBY KRAJOWE		

Telegram Zjazdu Hallerczyków Ziemi Krakowskiej z 14 grudnia 1931 r. adresowany do Witosy w Sądzie Okręgowym przy ul. Miodowej w Warszawie (źródło: IPN)

Wincenty Witos oraz Václav Cihlář podczas spaceru na ul. Příkopy w Pradze w styczniu 1936 r. (źródło: IPN)

Na przełomie lat 20. i 30. XX stulecia napięcie polityczne pomiędzy rządzącym w Polsce obozem piłsudczykowskim a partiami opozycji antysanacyjnej, skupionymi m.in. w Związku Obrony Prawa i Wolności Ludu (Centrolewie), osiągnęło apogeum. W związku z tym, a także z obawy przed porażką sanacji w nadchodzących wyborach parlamentarnych, Józef Piłsudski podjął decyzję o ostatecznym rozbiciu i zastraszeniu partii opozycyjnych. Środkiem do tego stało się aresztowanie ich najważniejszych przedstawicieli. W efekcie we wrześniu 1930 r. do Wojskowego Więzienia Śledczego w Brześciu nad Bugiem trafiło kilkunastu parlamentarzystów, wśród których znalazły się tak znamienite postacie polskiej polityki jak Wincenty Witos, Wojciech Korfanty, Herman Lieberman, Adam Pragier czy Adam Ciołkosz. Przez kolejne tygodnie władze więzienne na czele z płk. Wacławem Kostkiem-Biernackim stosowały wobec nich wyjątkowe szykany na czele z głodzeniem, znęcaniem się psychicznym czy zmuszaniem do wykonywania upokarzających prac.

Po jesiennych wyborach parlamentarnych rozpoczęto stopniowo zwalniać za kaucją aresztowanych polityków, kontynuując jednak wszczęte przeciwko nim śledztwo. Ostatecznie prokuratura postawiła w stan oskarżenia 11 parlamentarzystów z partii wchodzących w skład Centrolewu, a najważniejszym zarzutem było rzekome przygotowywanie przez nich zamachu stanu w celu obalenia przemocą rządu. Na ławie oskarżonych procesu brzeskiego, który rozpoczął się 26 października 1931 r. przed Sądem Okręgowym w Warszawie, zasiedli: Herman Lieberman, Norbert Barlicki, Stanisław Dubois, Adam Pragier, Adam Ciołkosz i Mieczysław Mastek z Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS), Wincenty Witos i Władysław Kiernik z Polskiego Stronnictwa Ludowego „Piaś”, Kazimierz Bagiński i Józef Putek z PSL „Wyzwolenie”, a także Adolf Sawicki ze Stronnictwa Chłopskiego.

Z powodu swojego skrajnego upolitycznienia proces brzeski zapisał się czarnymi zgłoskami w historii polskiego sądownictwa. W jego trakcie odbyło się 56 rozpraw sądowych, podczas których przesłuchano 330 świadków. Oskarżeni i ich obrońcy bezskutecznie próbowali dowieść swojej niewinności przekonując, że działalność opozycyjną prowadzili legalnie. Niektórzy, jak Witos, starali się ponadto wykazać kuriozalność stawianych im zarzutów: „Wysoki Sądzie, ja byłem prezesem tego rządu, który został przez zamach majowy obalony. Nie ja więc knułem zamachy, nie ja robiłem spiski, ale ja wraz z rządem stałem się ofiarą spisku i zamachu”.

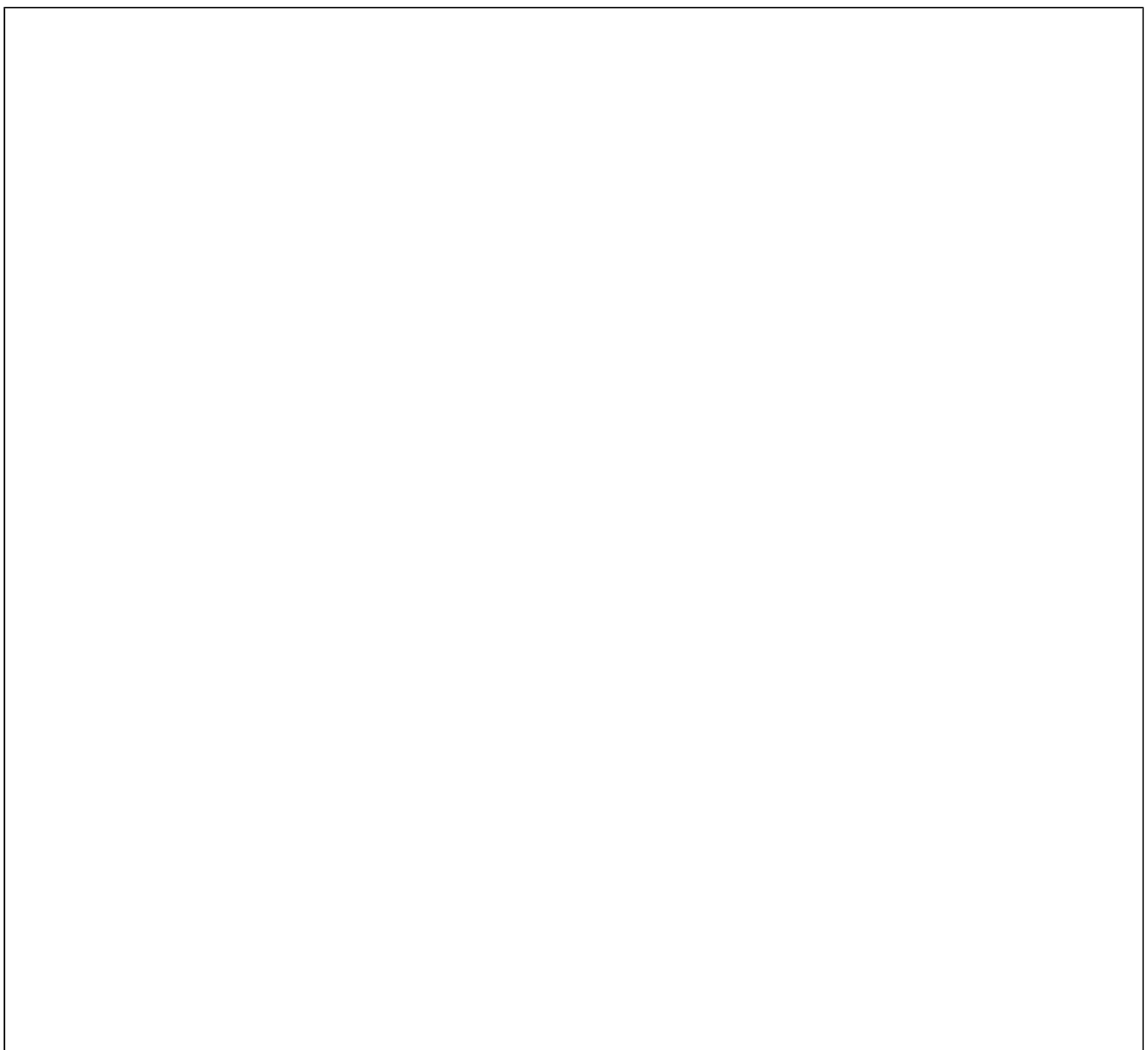
Prawdopodobnie podczas jednej z rozpraw wśród podsądnych zrodził się pomysł, aby w skromny, ale symboliczny sposób upamiętnić los, który przyszło im dzielić na ławie oskarżonych procesu brzeskiego. Co znamienne pomysł został urzeczywistniony na niewielkiej kartce pocztowej przedstawiającej zabudowania jednego ze skrzydeł więzienia wojskowego w twierdzy brzeskiej. Na jej odwrocie pod datą 10 listopada 1931 r. podpisali się wszyscy oskarżeni w nim działacze polityczni na czele z Witosem. Wiele wskazuje również na to, że to właśnie w rękach byłego premiera pozostała ta niezwykle cenna pamiątka, o czym może świadczyć fakt, iż do dzisiejszych czasów przetrwała ona w zbiorach jednego z jego najbliższych współpracowników, mec. Stanisława Mierzwę. Warto zresztą dodać, że obok samej kartki pocztowej rodzina Mierzwów przekazała do zasobu archiwalnego krakowskiego oddziału IPN również telegram z 14 grudnia 1931 r. zaadresowany do Witosy, przebywającego w Sądzie Okręgowym przy ul. Miodowej w Warszawie, w którym Zjazd Hallerczyków Ziemi Krakowskiej składa hołd „prezesowi rządu obrony narodowej”.

Wyrok w procesie brzeskim zapadł 13 stycznia 1932 r. Najwyższe kary pozbawienia wolności (trzy lata) otrzymali: Dubois, Ciołkosz, Mastek, Pragier oraz Putek. Na dwa i pół roku więzienia skazani zostali Lieberman, Barlicki i Kiernik, natomiast Bagiński wolność miał odzyskać pół roku wcześniej, tj. po dwóch latach odsiadki. W oczach sądu Wincenty Witos za swoją działalność

zasłużył wprawdzie na najniższy wymiar kary (nie licząc Adolfa Sawickiego, który jako jedyny został uniewinniony), bo półtora roku więzienia, ale nie ulega wątpliwości, że skazanie byłego premiera i przywódcy chłopów polskich było wydarzeniem bez precedensu w ówczesnej rzeczywistości politycznej.

5 października 1933 r. Sąd Najwyższy zakończył rozpatrywanie apelacji wniesionych przez skazanych polityków. Decyzje Sądu Okręgowego w Warszawie zostały podtrzymane, co oznaczało, że wyroki wydane w procesie brzeskim stały się prawomocne i podlegały wykonaniu. Witos już wcześniej zdawał sobie sprawę z takiego obrotu spraw, dlatego – aby uniknąć aresztowania – udał się na emigrację polityczną do Czechosłowacji (Polskę opuścili także Bagiński, Kiernik, Lieberman i Pragier). Za sprawą kontaktów, które Witos utrzymywał z działaczami ruchu ludowego wciąż posiadał jednak wpływ na bieżącą politykę w Polsce, m.in. inicjując organizację wielkiego strajku chłopskiego z 1937 r. Do kraju wrócił dopiero wczesną wiosną 1939 r. w związku z szybko pogarszającą się sytuacją międzynarodową. Początkowo został aresztowany przez władze sanacyjne, ale ze względu na zły stan zdrowia udzielono mu urlopu w odbywaniu kary więzienia. Powrót Witosy wywołał prawdziwą falę entuzjazmu na wsi, gdzie jego pozycja polityczna stała się niepodważalna.

Tekst Radosław Kurek

Misją Instytutu Pamięci Narodowej jest zachowanie pamięci o dziejach Polski i Polaków w XX wieku. W szczególny sposób jest ona realizowana poprzez projekt [Archiwum Pełne Pamięci](#), skierowany do osób prywatnych i instytucji, które chcą przekazać IPN-owi zgromadzone materiały historyczne i pamiątki z epoki. Ocalone od zapomnienia są starannie zabezpieczane i opisywane przez pracowników Instytutu, aby przez kolejne lata mogły służyć badaczom najnowszej historii lub jako pomoc edukacyjna dla najmłodszych pokoleń Polaków. Więcej informacji o projekcie Archiwum Pełne Pamięci na stronie internetowej: <https://archiwumpamieci.pl> oraz pod numerem tel. (12) 289 14 12.

[Poprzedni Strona](#)

Kraków

II Rzeczpospolita

Archiwum Pełne Pamięci